

Disengagement en deradicalisering van jihadisten in Nederland

Inleiding

Naast het voorkomen van radicalisering (contra-radicalisering) staat ook het terugdraaien ervan (deradicalisering) volop in de belangstelling, zowel in Nederland als daarbuiten. Inzicht hierin vormt de basis voor een effectief beleid op het gebied van radicalisering en terrorisme. Binnen de context van terrorismebestrijding biedt deradicalisering immers de mogelijkheid om potentiële risico's en (gewelds)dreigingen in een zo vroeg mogelijk stadium aan te pakken. Tegelijkertijd is nog veel onduidelijk over het proces van deradicalisering en de factoren die hierbij een rol spelen.

Opzet onderzoek

De AIVD heeft onderzocht welke factoren een rol spelen bij deradicalisering van jihadisten in Nederland. Hiertoe zijn case-studies geanalyseerd van personen die in het verleden activiteiten hebben ontplooid ten behoeve van de jihad, maar hiermee inmiddels zijn opgehouden. De radicale activiteiten van deze personen varieerden van het op internet oproepen tot jihad, tot het daadwerkelijk voorbereiden van een jihadgang of een aanslag in Nederland. In alle gevallen ging het om mannen die een radicaal-islamistische ideologie aanhingen en het gebruik van geweld voor hun (ideologische) doelstellingen goedkeurden.

Disengagement versus deradicalisering

Het is van belang een onderscheid te maken tussen *deradicalisering* en *disengagement*. Dit onderscheid wordt ook gemaakt in wetenschappelijke literatuur over deradicalisering, en kan een waardevol uitgangspunt zijn voor beleid op dit terrein.

Het afzweren van het radicale gedachtegoed duiden we aan met de term deradicalisering. Deradicalisering verwijst daarmee naar een cognitieve verandering, dat wil zeggen een verandering in waarden, attitudes en opvattingen. Er kan echter ook sprake zijn van het beëindigen van radicaal gedrag (activiteiten of uitlatingen) zonder dat onderliggende waarden, attitudes en opvattingen veranderen of het radicale gedachtegoed wordt afgezworen. Deze gedragsverandering wordt aangeduid met de Engelse term 'disengagement', waarvoor geen Nederlands equivalent bestaat maar die zoveel betekent als 'zich onttrekken', 'uittreden' of 'afstand nemen'.

Disengagement komt vaker voor dan deradicalisering

Disengagement komt onder jihadisten in Nederland veel vaker voor dan deradicalisering. Met andere woorden, in de meeste gevallen wordt het radicale gedrag weliswaar gestaakt, maar blijft men vasthouden aan een jihadistische ideologie. Deze gedragsverandering gaat in veel gevallen niet of nauwelijks gepaard met cognitieve

verandering. Men staakt de eigen radicale activiteiten, maar spreekt zich niet uit tegen de jihad, houdt anderen niet tegen wanneer zij radicale activiteiten willen ontplooiën, en behoudt de radicale contacten. De mate waarin iemand geradicaliseerd is, lijkt daarbij niet van invloed te zijn.

Een enkele keer wordt duidelijk dat de betreffende persoon niet alleen zijn radicale activiteiten heeft gestaakt, maar ook zijn onderliggende attitudes en opvattingen heeft veranderd. Dit blijkt bijvoorbeeld doordat de 'ex-jihadist' pogingen om hem weer bij jihadistische activiteiten te betrekken consequent afweert en het contact met zijn oude netwerk afhoudt. Dergelijke cognitieve verandering blijft echter zeldzaam. In deze gevallen gaat disengagement vaak vooraf aan deradicalisering: men neemt eerst afstand van het radicale gedrag, en verandert vervolgens in de loop van de tijd ook van opvatting.

Denken en doen komen niet altijd overeen

Gedragsverandering en cognitieve verandering (de verandering van waarden, attitudes en opvattingen) hoeven dus niet samen te gaan en een cognitieve verandering gaat niet noodzakelijkerwijs vooraf aan een gedragsverandering. Dit is een bekend gegeven uit de psychologie: mensen veranderen hun gedrag niet altijd omdat ze ergens anders over zijn gaan denken. Soms is het omgekeerde het geval: een door omstandigheden ingegeven gedragsverandering kan op termijn leiden tot een cognitieve verandering, doordat mensen hun opvattingen aan hun nieuwe gedrag aanpassen. Het is dan ook mogelijk dat de lange termijn meer gevallen van deradicalisering zal laten zien, dan tot nu toe zijn waargenomen.

Persoonlijke en externe factoren spelen belangrijke rol

Processen van disengagement en deradicalisering worden beïnvloed door de omstandigheden. Meestal spelen verschillende factoren tegelijk een rol, waarbij drie categorieën te onderscheiden zijn.

Persoonlijke factoren zijn factoren in het privéleven van een persoon, zoals het aangaan van een vaste relatie of het vinden van een baan. Op deze factoren heeft iemand vaak zelf invloed. Dergelijke persoonlijke factoren zijn altijd van belang bij processen van disengagement en deradicalisering; zaken als het vinden van een baan of een nieuwe partner, het krijgen van een kind of andere familieomstandigheden zijn van grote invloed. Deze *major life events* kunnen ertoe leiden dat de persoon zich gaandeweg terugtrekt uit de radicale groep en zich gaat richten op een 'normaal leven', zonder daarbij perse afstand te nemen van het radicale gedachtegoed.

Daarnaast spelen *externe factoren* dikwijls een rol. Deze motiveren het individu van buitenaf om afstand te nemen. Dit kan zowel gewenst als ongewenst zijn: bijvoorbeeld een interventie door de politie of betrokkenheid van een familielid. In de praktijk gaat het vooral om intensieve bemoeienis van familieleden en/of om repressief ingrijpen door overheidsinstanties (waaronder hechtenis).

Tot slot zijn ook *groepsfactoren* van belang. Hiermee wordt gedoeld op gebeurtenissen die het functioneren beïnvloeden van het jihadistische netwerk waartoe iemand behoort (bijvoorbeeld de arrestatie van de leider van de groep).

Het individuele proces van disengagement of deradicalisering is altijd afhankelijk van wisselwerking tussen verschillende factoren. Er bestaat dan ook niet één vaste route die leidt naar disengagement of deradicalisering.

Beperkte invloed van ideologisch alternatief

Het belang van een ideologische 'tegenboodschap' in het tegengaan en terugdraaien van radicalisering wordt vaak benadrukt, onder meer door invloedrijke organisaties als de *Quilliam Foundation* uit het Verenigd Koninkrijk en de *Religious Rehabilitation Group* uit Singapore.

De AIVD heeft op basis van zijn onderzoek het belang van ideologie echter niet kunnen vaststellen. Binnen de onderzochte gevallen vond vooral disengagement plaats. Een expliciete ideologische tegenboodschap was binnen de kringen waarin deze personen verkeerden niet in alle gevallen voorhanden, of werd door de betrokken personen nauwelijks opgemerkt of terzijde geschoven. Ook bij deradicalisering speelden vooral persoonlijke en externe factoren een rol, en werd het alternatieve gedachtegoed pas in latere instantie belangrijk.

Beleid mede richten op disengagement en op verschillende factoren

Welke mogelijkheden bieden deze uitkomsten voor het deradicaliseringsbeleid ten aanzien van jihadisten? Allereerst is het van belang ook bij het maken van beleid een onderscheid te maken tussen deradicalisering en disengagement.

Bij disengagement neemt de geweldsdreiging die van een persoon uitgaat sterk af, doordat de persoon zelf niet meer actief de jihad voert of propageert. Dit maakt disengagement van jihadisten op zichzelf een legitiem doel van overheidsbeleid.

Gezien bovenstaande bevindingen, acht de AIVD het van belang beleid met betrekking tot de aanpak van jihadisten te richten op zowel deradicalisering als disengagement. Bovendien zou dit beleid zich niet hoeven te beperken tot de minder radicale jongeren of de zogenaamde meelopers, want het onderzoek van de AIVD laat zien dat ook onder jihadisten disengagement mogelijk is. Bij een dergelijke aanpak is aandacht voor persoonlijke en externe factoren van groot belang.

Over het onderwerp deradicalisering/disengagement is de AIVD in overleg met de NCTb en met DGV/Polarisatie en Radicalisering binnen het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, dat de specifieke beleidsactiviteiten voor 2010 op dit terrein heeft uiteengezet in zijn operationeel Actieplan Polarisatie en Radicalisering.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, maart 2010